

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Ocak 2022

Cilt/Volume: 2022

Sayı/Issue: 1

Neo-Klasik Realizm Teorik Çerçevesinde İsmail Cem ve Türk Dış Politikasının Dönemsel Oluşumu

İsmail Cem and the Periodic Formation of Turkish Foreign Policy in the Theoretical Framework of Neo-Classical Realism

Tevfik Karpuzcu *

Özet

Ülkelerin dış politikaları farklı dönemde lider ve etkili kişiler tarafından şekillendirilebilmektedir. Bu çalışma 1997 ila 2002 yılları arasında Türk Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüş İsmail Cem'in, görev yaptığı sürede Türk Dış Politikasını nasıl etkileyip şekillendirdiğini incelenmiştir. Temel olarak neo-klasik realist bir çerçevede İsmail Cem'in Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı süreçte Türk Dış Politikasını Türk-Yunan diyalogu ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri bağlamında bir devlet adamının karakterinin etkisiyle nasıl şekillendirildiği ortaya koyulmuştur. Çalışmanın amacı İsmail Cem'in Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı sürede Türk Dış Politikasını özellikle Türk-Yunan diyalogu ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri bağlamında, nasıl şekillendirdiğini bulmak ve kişiliğinin politikaların şekillenmesindeki etkisini ortaya koymaktır. Tüm bunları ortaya koyabilmek için bireysel seviyede dış politika analiz modeli olarak neo-klasik realizm teorik çerçevesi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmail Cem, Dış Politika Analizi, Neo-Klasik Realizm, Türk Dış Politikası

* Sorumlu Yazar/Corresponding autor: Doktora Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, tevfikkarpuzcu92@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6383-2491.

Atıf/Citation: Karpuzcu, T. (2022). Neo-Klasik Realizm Teorik Çerçevesinde İsmail Cem ve Türk Dış Politikasının Dönemsel Oluşumu. Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2022 (1), 1-26.

Abstract

Foreign policies of countries can be shaped by leaders and influential people in different periods. This study examined how İsmail Cem, who served as the Turkish Ministry of Foreign Affairs between 1997 and 2002, influenced and shaped Turkish Foreign Policy during his tenure. Basically, during İsmail Cem's tenure as Foreign Minister, Turkish Foreign Policy in the context of Turkish-Greek dialogue and Turkey and European Union Relations were investigated how to shaped and what is the impact of a statesman's character in neo-classical realist framework. To demonstrate all this, the neo-classical realism theoretical framework was used as an individual level policy model for foreign policy analysis.

Key Words: İsmail Cem, Foreign Policy Analysis, Neo-Classical Realism, Turkish Foreign Policy

Giriş

Bu çalışma 1997 ila 2002 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüş İsmail Cem'in, görev yaptığı sürede Türk Dış Politikasını nasıl etkileyip şekillendirdiğini inceleyecektir. Araştırma sorusu: "Neo-klasik realizm teorik çerçevesinde incelendiğinde, İsmail Cem Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı sürede Türk Dış Politikasını Türk-Yunan diyalogu ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri bağlamında bir devlet adamının karakterinin etkisiyle nasıl şekillendirmiştir?", şeklinde belirlenmiştir. Çalışmanın amacı İsmail Cem'in Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı sürede Türk Dış Politikasını özellikle Türk-Yunan diyalogu ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri bağlamında, nasıl şekillendirdiğini bulmak ve kişiliğinin politikaların şekillenmesindeki etkisini ortaya koymaktır. Tüm bunları ortaya koyabilmek için bireysel seviyede dış politika analiz modeli olarak neo-klasik realizm teorik çerçevesi kullanılacaktır.

Dış politika Hermann (1972: 72) tarafından, bir ülke hükümetinin yetkili karar alıcılarının ya da onların temsilcilerinin kendi iç politikaları dışında kalan uluslararası aktörlerin davranışlarını etkilemeye yönelik resmi eylemleri olarak tanımlanmıştır. Bu eylemlerin analiz edilmesi de uluslararası ilişkiler alt dalı olan dış politika analizidir. Dış politika analizi ülkelerin uluslararası alandaki davranışlarını çözümlene ve anlamada oldukça etkili bir yöntemdir.

Bir olayın veya fikrin tüm elemanları ile birlikte analizi mümkün olmadığı için modellemeler geliştirilmiştir. Bu modellemeler olay veya fikrin anlaşılmasını sağlamak için basitleştirmeyi sağlarlar. Uluslararası ilişkiler disiplininde de bu modellemelere ihtiyaç duyulmuştur. David Singer (1961) "Uluslararası İlişkilerde Analiz Seviyesi Sorunu" adlı makalesinde ilk kez bu konu hakkında sistematik inceleme yapan kişi olmuştur. Singer bu çalışmasında uluslararası sistem ve ulus devlet olmak üzere iki seviye ortaya koymuştur. Ardıl çalışmalar ise bu analiz seviyelerini genişleterek farklı seviyeler de eklemiştir. Holsti (1974) üç analiz seviyesi ortaya koyarak birey, devlet ve sistem olarak bir sınıflandırma yapmıştır. Daha sonraki çalışmalarda farklı analiz seviyeleri eklenerek beş analiz düzeyinden bahsedilebilir: birey/grup, devlet, uluslararası kuruluşlar, alt-sistem ve küresel sistem. Söz konusu seviyeler iki ana analiz seviyesi altında gruplandırılmıştır: aktör seviyesi (birey/grup, devlet, uluslararası kuruluşlar) ve sistem düzeyi (alt-sistem, küresel sistem) (Sönmezoğlu, 2005). Dış politika analizi yapılırken bu analiz seviyeleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada aktör seviyesi altında gruplandırılmış, bireysel analiz seviyesi kullanılacaktır.

Uluslararası ilişkiler disiplininde birey düzeyindeki analiz, yeni sayılmayacak bir analiz düzeyidir. 2. Dünya Savaşı öncesinde diplomasi tarihçileri tarafından kullanılmıştır. Bu analiz düzeyinde ülkelerin dış politikalarının incelenmesinin en iyi yolu, üst düzey devlet adamlarının incelenmesi olarak görülmektedir. Bu kişilerin güdeleri, algıları, ülkeleri ve değerleri politikaların oluşumunda etkili olduğu düşüncesi bireysel seviyedeki analizin temel alt yapısını oluşturmaktadır

(Holsti, 1974). Dış politika seçimleri açıklanırken; uluslararası sistem ile başlayıp, siyasi lider ile bitirilmelidir. Siyasi lider özerk bir birey olarak, özgün inançları, hedefleri ve seçeneklerini etkileyen motivasyonları ile kavramsallaştırılmalıdır (Dyson, 2009: 10). Çalışmamızda bu nedenle Türk Dış Politikasının 1997-2002 yılları arasındaki durumunu analiz etmenin en iyi yolu olarak, bireysel analiz seviyesi seçilmiştir. Bu sayede, kararların alınmasında dış politika konusunda en yetkili kişilerden olan Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in algıları ve değerleri takip edilerek, kararlar analiz edilebilecektir. Bu seçimde İsmail Cem'in kendisinden önce ve kendisinden sonra görev yapan Dışişleri Bakanlarından farklı bir politik tavra ve yaklaşıma sahip olması apriori olarak etkili olmuştur.

İsmail Cem'in devlet insanlığı karakterinin ve kişiliğinin politik kararlara yansımaları anlayabilmek için ise tanıklıklar ve eleştirel söylem analizi kullanılacaktır. Söylem analizi siyasi deklarasyonları, nutukları ve metinleri analiz etmenin en iyi yollarından biridir. Söylemlerin analizi için medya taraması yapılacaktır. Bu bağlamda, Van Dijk'ın yaklaşımı, bu çalışma için ideal bir yöntem olarak belirlenmiştir. Siyasi söylemlerin incelenmesi bu yolla daha elverişli bulunmuştur. Ancak yine de belirtmeli ki, söylem analizinin standart bir yolu yoktur. Dolayısıyla bağlama en uygun yaklaşım benimsenecektir (Van Dijk, 2000).

Van Dijk'a (2003) göre, söylemin inşasında ideolojiler oldukça önemli rol oynamaktadır. Konumuz da ideolojik söylemleri de içinde barındıran, bir siyaset adamının söylemlerine odaklanmıştır. Bu sebeple niteliksel bir inceleme üzerine temellendirilecektir. İsmail Cem'in söylemleri daha çok semantik bir bakış açısı ile ele alınacaktır. Sözcükler ve cümlelerin üzerinde durulacak; söyleme bütünsel bir yaklaşım getirilecektir. Bütünsel yaklaşımın bir getirisi olarak; söylem bağlamında incelenecek (Van Dijk, 2000), konunun süjesi olan devlet insanının karakterine dair veriler elde edilecektir. Özellikle ima etme hususu bu çalışmada kullanılacak önemli bir teknik olacaktır. Bazen siyasetçiler konuşmalarında ifade edecekleri şeyleri doğrudan dile getirmedikleri için, ideolojik yaklaşımlar, saikler ve karakter alt metinlerden çıkarımlarla ortaya koyulabilir. Söylenmeyenlerin önemi, karakter analizinde önemli yer tutar.

Çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan neoklasik realizm, dış politika analizinde bütüncül bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası sistem ülkelerin dış politikaları üzerinde baskı yaratmakta ve bu baskı ülkelerin yerel dinamikleri ile ilintili olarak değerlendirilmektedir. Devletlerin dış politika stratejileri yapılan bu değerlendirme sonucunda belirlenir. Bu durum uluslararası sistemin tüm devletler için aynı özelliklere sahip olmasına rağmen, devletlerin farklı politikalar yürütmesini açıklamak için kullanılmaktadır (Rose, 1998). Bu teorik çerçevenin en önemli özelliklerinden olan güç kavramı, dış politika belirlemelerinde merkeze alınan kavramlardan olacaktır. Gücün güvenliğe ulaşmak için önemli bir unsur olduğu göz önünde bulundurulursa,

güvenliğin de analiz esnasında incelenen noktalardan biri olacağı belirtilmelidir. Son tahlilde daha güvenilir bir sonuca ulaşmak için dış politika analiz modeli olarak neoklasik realizm kullanılacaktır.

Makale yapılandırması bahsedilen teorik çerçeve ve yöntemler uyarınca yapılmıştır. Buna göre, öncelikle teorik temelli bir giriş yapılarak, dış politika analiz modeli olarak neoklasik realizm incelenecektir. Ardından birey seviyesinde yapacağımız analizin süjesi olan İsmail Cem'in devlet insanlığı ve karakteri incelenecektir. Dönemin iki önemli dış politika konusu olan Türk-Yunan İlişkileri ve Türkiye-AB ilişkileri irdelenecektir. Bu politikaların şekillenmesinde İsmail Cem'in etkisi tartışılacaktır.

Çalışma, Türk Dış Politikasının 1997-2002 yılları arasındaki gelişmelerini, dönemin en yetkili karar alıcılarından olan İsmail Cem'in karakteri ve devlet insanlığı bağlamında değerlendirerek; bu kararların alınmasında ve politikaların şekillenmesinde İsmail Cem'in etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Dış Politika Analiz Modeli Olarak Neo-Klasik Realizm

Gideon Rose tarafından 1998 yılında "Neoklasik Realizm ve Dış Politika Teorileri" adlı makale yayınlanmış ve neoklasik realizm yeni bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak ortaya çıkmıştır. Neoklasik realizm, realist okul içinde hali hazırdaki teoriler ile açıklanamayan durumları açıklamak iddiasıyla bir tepki olarak doğmuştur. Bu nedenle diğer teorilerin ortaya çıkışı ile benzerlik göstermektedir.

Neoklasik realizm, Kenneth Waltz, Robert Gilpin ve diğer neorealistlerin katı teorik anlayışları ile Hans Morgenthau, Henry Kissinger, Arnold Wolfers ve diğer klasik realistlerin devlet idaresi üzerine kompleks ve dış politika hakkındaki pratik anlayışları üzerine inşa edilmiştir. Realizmin diğer türleri gibi; neoklasik realizm de siyasetin, yaygın belirsizlik ve kıt kaynakların olduğu bir dünyada, güvenlik ve materyal güç için farklı devletlerarasında sürekli devam eden mücadeleler bütünü olduğunu varsayar. Uluslararası çatışmaların kaynağı ise küresel bir egemenin olmamasından kaynaklanan anarşi olduğunu savunur. Sistemsel güçler, tüm devletleri kendi güvenliklerini sağlamak için daha etkin bir şekilde çabalamaya teşvik eder (Lobell et al, 2009). Anarşi ve uluslararası sistemdeki göreceli güç dağılımı, devletlerin dış politikalarını belirleyen en temeldeki etmendir. Ancak devletlerin uluslararası arenadaki gelişmelere farklı tepkiler vermesi, neoklasik realizmi devletlerin ulusal politikalarına ve örgütlenme modellerine bakılması gerektiğini savunmaya itmiştir (Schweller, 2003). Dış politikaların anlaşılması içinde devletlerin ulusal politikalarının da analiz edilmesi çok önemlidir (Levy, 1988).

Neoklasik realizm bir dış politika teorisidir (Taliaferro, 2006). Bir dış politika teorisi olarak, büyük güçlerin dış politika ve güvenlik politikalarını açıklar. Bununla birlikte bölgesel ve küçük güçlerin, gelişmekte olan ülkelerin, başarısız devletlerin de ayrık karakterlerini de hesaba katar

(Ayoob, 1998). Neoklasik realizm hem dış hem de iç değişkenleri içeren bir teoridir. Güçteki eksen kaymaları uluslararası sisteme hâkim iken, tehditler alt sistemsel, bölgesel ve ülkelerin iç atmosferinden yayılırlar. Dış politika yönetimi iki taraflıdır ve uluslararası ile iç politikanın kesişiminde bulunur. Bu bakış açısı dış politika yönetiminin eylemlerini hem kısıtlayıcı hem de daha kuvvetli hale getirebilir. Yani liderler iç politikadaki bir amacı için uluslararası düzeyde, dış politikadaki bir amacı için iç politika düzeyinde aksiyon alabilirler.

Schweller (2003: 317) neoklasik realizmin, realist araştırma geleneği kapsamında vurgulanan sorun odaklı araştırmanın birçok boyutundaki ilerlemeyi temsil ettiğini öne sürer. Ona göre, neoklasik realizm beş temel özelliklerle ifade edilebilir. Birinci olarak, temel realist önermelerin mantığını genişletme ve netleştirme arayışındadır. İkinci olarak, genel teorileri test edebilmek, vakaları açıklayabilmek ve teorileri genelleştirebilmek için vaka çalışması yöntemini kullanır. Üçüncü olarak, üç farklı değişkeni birleştirir. Dördüncü olarak, ulusal eylem ve dış politika ile ilgili önemli soruları sorar. Son olarak, neoklasik realizm kümülatif bilginin gövdesini üretir. Ayrıca neoklasik realizm devleti yukarıdan aşağı bir kavram olarak sunar. Yani sistemsel güçlerin son olarak dış politika eylemlerini etkileyerek yönlendirdiğini öne sürer. Bunun sonucunda devletleri; hükümet başkanını, bakanları ve dış güvenlik politikalarından sorumlu yetkilileri ulusal güvenlik yürütücüleri başlığı altında ele alır. Devletin siyasi ve askeri organlarından sağlanan herkesin ulaşamayacağı özel bilgilere erişim hakkına sahip, devlet ile uluslararası sistemin kesiştiği noktada konumlanan bu yetkili kişiler, sistemsel kısıtlamaları ve ulusal çıkarları en iyi şekilde tespit edilecek potansiyel donanıma sahiptir. Buna rağmen, karar alıcılar çoğunlukla toplumdan özerk olabilirken, birçok bağlamda sıklıkla politikaları yasallaştırmak ve siyasi seçenekleri uygulamak için iç aktörlerle siyasi düzenlemeler üzerine müzakere ederler. Bu nedenle liberalizm ve Marksizmin aksine, neoklasik realizm devletleri basitçe farklı toplumsal ve ekonomik sınıfların isteklerine göre hareket eden yapılar olarak görmezler. Bunun yerine, liderler milli çıkarları tanımlar ve kendi göreceli güç değerlendirmeleri ile diğer devletlere göre temellendirerek dış politikaya uygular. Ancak her zaman iç kısıtlamalara bağlı olarak bu değerlendirmeyi yaparlar. Bu durum devlet altı aktörlerin konudan bağımsız olmadığı ve milli çıkarların eklenmesi ile tanımlanmasının ihtilafı olmadığı anlamına gelmektedir (Schweller, 2004).

Neoklasik realizmin en kendine has özelliği, devletlerin dış politikasının iç ve dış belirleyiciler tarafından şekillendirildiğini öne sürmesidir. Bununla birlikte, devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde uluslararası sistemin yapısındaki yerine de hala belirleyicidir. Sistemsel baskılar devletlerin dış politika hedeflerini ve heveslerini sınırlandırır. Uluslararası sistemden gelen uyarıcılar genellikle belirsizdir. Devlet bu sistemsel baskılara farklı şekillerde tepki verebilmektedir (Wicklowski, 2017). Sonuç olarak, benzer güce sahip devletler uluslararası arenada

farklı hareket edebilmektedir. Bu ülkeler dış politika hedeflerini farklı şekillerde formüle ederler (Rose, 1998). Bu farklılığı iç değişkenlerle açıklarlar. Sistemsel kısıtlamalar ile devletlerin dış politika kararları arasında yer alan değişkenlerin dış politikayı etkileme durumunu “iç iletim kayışı (domestic transmission belt)” kavramı ile ifade edilir. Bu kavram yoluyla neoklasik realistler iç değişkenlerin, uluslararası sistem ile devletlerin dış politika eylemlerinin arasında müdahaleci bir etmen olduğunu öne sürerler (Lobell, 2009). Kısacası neoklasik realizmde bağımlı değişken devletlerin dış politikadaki eylemleridir. Dış politika eylemleri açıklanırken; uluslararası sistemdeki güç dağılımı bağımsız değişken, devletlerin milli politikaları müdahaleci değişken olarak sınıflandırılır.

Tüm gerçekler göz önüne alındığında, dış politika analiz modeli olarak neo-klasik realizm sistemik baskıların (bağımsız değişkenler) karar alıcıların algıları ve yerel dinamikler aracılığıyla (ara değişkenler), dış politika çıktılarında dönüştürüldüğü (bağımlı değişken) bir yönetsel yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada söz konusu model, bireysel seviyede İsmail Cem’in 1997-2002 yılları arasındaki dış politika kararlarına uygulanacaktır. Dışişleri Bakanlığı olarak görev yaptığı dönemde, dış politika eylemlerinde etkili olduğu apriori olarak kabul edilerek, ilgili kararların alınmasındaki etkisi kişisel karakteri ve devlet insanlığı göz önüne alınarak test edilecektir. Söz konusu dönemde dış politika kararlarının alınmasında İsmail Cem’in etkisini gözlemleyebilmek için bir sonraki bölümde kişisel karakteri ve devlet insanlığı tanıklıklar ve söylem analizi yöntemi ile ortaya koyulacaktır.

2. İsmail Cem’in Kişiliği ve Devlet İnsanı

Neoklasik realist teoride ara değişkenler olarak adlandırılan dış politika yürütücüleri; devlet başkanları, güvenlik-savunma, dış politikadan sorumlu bakanlar ve üst düzey hükümet yetkililerinden oluşan birey ve grupları kapsamaktadır. Bu birey ve grupların bilgi birikimleri, stratejik düşünme tarzları, siyasi görüşleri, karakterleri gibi özellikleri sistemsel baskılara cevap verebilme konusunda kişisel algılarını etkilemektedir. Kişisel algılar dış politika kararlarının alınma sürecinde etkili olmaktadır (Lobell et al, 2016: 62). Bu algılar karar alıcıların sahip oldukları bilgileri nasıl yorumlayıp nasıl değerlendirecekleri noktasında etkili olmaktadır. Rose (1998) devletlerin mevcut gücü ile değil, bu gücün algılanışına bağlı olarak dış politikaların karar alıcılar tarafından şekillendirildiğini öne sürer. Zakaria (1998: 42) uluslararası alanda devlet adamlarının rolünü birinci sraya yerleştirerek, devletin gücünün öneminden ziyade liderler tarafından nasıl algılandığının daha önemli olduğunu ileri sürer.

Dış politika analizinde ara değişken olarak kabul edilen bireylerin en önemlisi, devletlerin dış politika konusundaki karar alıcılarıdır. Zira bu kişiler ilgili konudaki en yetkili ve bilgiye en çok erişimi olan kişilerdir. Dış politika yürütücülerinin uluslararası sistemin baskısı altında karar alırken, bu kararların dış politikanın şekillenmesinde nasıl ve ne kadar etkili olduklarını incelenmesi oldukça

önemlidir. Neoklasik realizm liderleri ve dış politika karar alıcılarını dış politika analizinde temel aktörler olarak görmektedir (Lobell, 2009: 43).

Dış politika analizinde bireysel seviyedeki temel aktörler olan dış politika karar alıcıları ulusal güvenlikten sorumludur. Kararlarını alırken hem iç yapıdan hem de uluslararası arenadan kaynaklı değişkenleri dikkate alabilme potansiyeline sahip olabilirler. Bu kişilerin devletin tüm bilgi ve belgelerine erişebilme olanakları söz konusudur. Uluslararası arenadan gelen sinyalleri de algıyabilmeleri, dış politika yürütücülerinin bir kesişim noktasında olduğu göstermektedir. Bu sayede devletlerinin uluslararası sistem içindeki konumunu tespit edebilmeye mahir kişiler haline gelmektedirler (Ripsman, 2009: 172).

Neoklasik realizmde dış politikanın oluşturulması sürecinde önemli bir değişken olarak görülen dış politika karar alıcılarının merkeze alındığı inceleme modeli olarak, bireysel seviyede bir dış politika analizi bu çalışmada esas alınmaktadır. Buna göre 1997-2002 yılları arasında Dışişleri Bakanı olarak görev almış İsmail Cem'in kişiliği ve algılarının, Türk Dış Politikası kararlarına nasıl yansıdığı ve bu kararları nasıl şekillendirildiği incelenmiştir. Bu bölümde İsmail Cem'in algıları ve kişiliği ortaya koyularak, sonraki bölümlerde politikaları nasıl şekillendirdiği açıklanacaktır. Bir kişinin algılarını ve algılarına şekil veren karakterini anlamak için ilk adım özgeçmişini gözden geçirmektedir. Bu sebeple öncelikle İsmail Cem'in özgeçmişini incelenecektir.

1940 yılında İstanbul'da doğan İsmail Cem, evli ve iki çocuk babasıydı. 1959'da Robert Koleji, 1963'te Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş ve 1981'de Paris Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde siyaset sosyolojisi lisansüstü eğitimini tamamlamıştır. Meslek hayatına gazeteci olarak başlayan İsmail Cem, 1963'ten itibaren farklı gazetelerde yazı işleri müdürlüğü, genel yayın yönetmenliği yapmıştır. 1971'den 1974'e Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şubesi Başkanlığı, sonrasında TRT Genel Müdürlüğü görevlerini icra etmiştir. 1987 yılında başlayan aktif siyasi hayatı 1991 yılına kadar İstanbul milletvekili olarak devam etmiş, 1995-1999 tarihleri arasında Kayseri milletvekili olarak görev yapmıştır. Siyasi hayatı boyunca Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nde farklı görevlerde bulunmuştur. 50. Hükümette Kültür Bakanlığı; 1997-2002 tarihleri arasında 55, 56 ve 57. Hükümette Dışişleri Bakanlığı görevlerini icra etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020). Türkiye'nin en uzun görev yapan Dışişleri Bakanlarından biri olmuştur. İngilizce ve Fransızca dillerini bilen İsmail Cem, ağırlıklı Türkiye siyaseti ve dış politikası konulu on dört yayınlamış esere sahiptir. 2007 yılında hayatını kaybetmiştir.

İsmail Cem'in aldığı eğitim; algılarını, fikir dünyasını, siyasi düşüncelerini oldukça derinden etkilemiştir. Eğitim aldığı Robert Koleji'nin ABD sınırları dışında kurulan ilk Amerikan okullarından, Türkiye'de anglofon eğitim veren en önemli kurumlardan biri olduğu ve tam manasıyla Batılı anlamda bir eğitim verdiği göz önünde bulundurulursa; düşünme şekline bir

yansıması olduğu görülebilir. Ardından İsviçre’de Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde lisans eğitimi almıştır. Burada aldığı Fransızca eğitim ve yurtdışı eğitim tecrübesi İsmail Cem’in gelecekteki profiline önemli bir etkide bulunmuştur. Lisansüstü eğitimini de Paris’te tamamlamıştır. Tüm bu eğitim geçmişi İsmail Cem’in Batılı düşünme şekline hâkim olmasını sağlamıştır. Eğitim hayatından sonra gazetecilik yapması ve ardından aktif siyasete girmesi; siyasi hayatında medya geçmişinin faydasını görmesini sağlamıştır. Zira kamuoyuna şekil veren önemli bir aktör olan medyanın; gazeteci geçmişi sayesinde, politikacıları ve politikalarını yorumlama ve sunma şekline aşinadır. İsmail Cem’in gazeteci kimliğinin bir parçası olarak kabul edilebilecek ve entelektüel karakterinin bir parçası olan; siyaset, ekonomi, uluslararası ilişkiler konulu kitapları bulunmaktadır. Bu kitaplar 1970’li yıllarda sol ekonomi politik ağırlıklı iken; 1990’lar ve sonrasında siyaset ve dış politika ağırlıklı konuları içermektedir (Tuğtan, 2016). Bu kitapları incelemek dünya görüşü ve karakterine yönelik bilgileri elde etmemizi sağlayacaktır.

İsmail Cem kitaplarında Türk Modernleşme sürecine sosyal demokrat bakış açısı ile çözümler getirme gayreti içerisinde. Konuşmalarının, mülakatlarının, yorumlarının ve anılarının bir derlemesi olan Yeni Yüzyılda Türkiye kitabında İsmail Cem, Türk Dış Politikasının bazı geleneksel yönlerini eleştirel biçimde ele almıştır. İsmail Cem’e göre, Türk Dış Politikası kültürel köklerinden ve tarihi geçmişinden kopartılmıştır. Bu nedenle yeni bir anlayış olarak, zengin kimlik geçmişi ve tarihi damar olan Osmanlı İmparatorluğu’ndan tekrar beslenilmelidir. Bunun yanında farklı medeniyetlere beşiklik yapmış Türkiye coğrafyasının; İyon, Truva, Bizans, Selçuk gibi medeniyetleri de benimseyici bir tutumla dış politika kimliğini şekillendirmesi gerektiğini savunmuştur (Cem, 2001). İsmail Cem’e (2004) göre bu noktada örnek alınması gereken Osmanlı geleneğidir. Zira Osmanlı’nın farklı kimliklere karşı hoşgörüyeye dayalı yönetiminin aslında faydacı bir yaklaşım olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım iç huzuru sağladığı için devlet bütünlüğünü de koruyucu bir etki yaratmaktadır. Böylece hem devletin menfaatleri korunmuş hem de çok kültürlü bir miras devralınmıştır.

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve küreselleşmenin bir fenomen olarak karşımıza çıktığı yeni dünya düzeninde, Türk Dış Politikası için önemli fırsatlar doğmuştur. Türkiye geçmişinin vermiş olduğu güçle yeni dünya düzeninde daha cesur ve barışçıl bir geleceğe yol alabilme potansiyeline sahiptir. Ancak İsmail Cem’e göre, Türk politikacılar geleneksel anlayışlarından kopmamakta; dost ve düşman ülkeler olarak belirlenen kalıpların dışına çıkamamaktadır. Bu durum rasyonel bir anlayış geliştirilmesinin önünü tıkamaktadır. İsmail Cem’in dış politika tanımlamasının “ülkenin çıkarlarının matematiksel bir denklemi” şeklinde rasyonel bir tanımlama olması, aslında geleneksel dış politikanın yerine neyi koymak istediğini göstermektedir. Abartılı dış politika yaklaşımlarına karşı çıkararak; tam yönlü Batı veya Doğu eksenli dış politika takip edilmesine karşı çıkmıştır. Ona göre,

bu yaklaşımlar Türkiye'nin iç ve dış politikasında çok fazla negatif etki yaratmaktadır. Bunun yerine Türkiye'yi hem Batılı hem de Doğulu olarak kabul etmek daha rasyonel bir tercihtir. Aynı anda Batılı ve Doğulu olmak Türkiye'nin dış politikada gücü olacaktır. Böylece ikilemler arasında sıkışıp kalmış dış politika anlayışında kurtulmak mümkün olacaktır. Dış siyaseti geleneksel kalıplar içinde değerlendirmek; onun değişmez ve statik olduğu yanılgısının bir yansımasıdır. (Cem, 2001; 2004; 2005). Bununla birlikte İsmail Cem'in dış politika yaklaşımının, İngiliz Okulu akımına yakın olduğu ifade edilebilir. Zira dış politikayı tarihçi ve yorumcu bir zeminde ele almakta ve kültürel/tarihsel vurguyu sıklıkla yapmaktadır.

Can Dündar'ın (2012) İsmail Cem ile yaptığı nehir söyleşiden oluşan "Ben Böyle Veda Etmeliyim" kitabı da İsmail Cem'in fikriyatını ve kişiliğini anlamak için önemli yayınlardandır. İsmail Cem bu eserde, 21. Yüzyılda insan hakları açısından Avrupa standartlarını yakalamış ve İslam Dünyasına örnek bir ülke olarak Türkiye'yi görmek istediğini belirtmiştir. Ayrıca barışçıl bir politika takip etmesine paralel olarak, Yunan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreou, Fransız Dışişleri Bakanı Hubert Védrine, Hollanda Dışişleri Bakanı Jozias Van Aartsen, Arap Ligi Genel Sekreteri Amr Musa ve ABD Dışişleri Sorumlusu Madeleine Albright ile olan arkadaşlık ilişkileri de kitapta vurgulanmaktadır. Bu durum İsmail Cem'in başarılı ikili ilişkileri sayesinde Türk Dış Politikasını barışçıl zeminde ilerletebildiğini göstermektedir. Liderlerin ikili ilişkilerinin sıcaklığının ülkelerin ilişkilerine yansıdığı düşünürse, 1997-2002 yılları arasındaki barışçıl ve başarılı politikaların nedenlerinden biri de bu durum kabul edilebilir. Bakanlığa geldiğinde çoğu komşu ülke ile sorunlu ilişkilere sahio olunduğunu ifade ederek; bu sorunlu durumu çözülmesi gereken önemli bir başlık olarak ele aldığını belirtmiştir. Böylece "karşı taraftan gelecek her olumlu adıma, iki olumlu adımla cevap verme ilkesini" benimsediğini aktarmıştır (Cem, 2004).

İsmail Cem'in kişiliğine yönelik tanıklıklardan biri de yazar Hayati Asilyazıcı'nın ifadeleridir. 1975 yılında İsmail Cem'in, Kadri Kayabal ve Ercan Arıklı ile birlikte Politika gazetesini çıkarma sürecini aktarırken, diğer iki ismi geri planda bıraktığını öne sürmektedir. Gazete tanıtımında kendi ismini ön plana çıkardığını aktaran Asilyazıcı, İsmail Cem'in gazete işinin bir ekip işi olduğunu unuttuğu için başarısız olduğunu iddia etmektedir. Gazetenin bir başkasına satışının bu başarısızlıktan kaynaklandığını ifade eder. İsmail Cem'in "megaloman yönü ağır basan" bir kişiliğe sahip olduğunu öne sürer (Asilyazıcı, 2019). Aslında bu durum ifade edilmiş şekli bakımından problemlili olsa da birçok liderde ve üst düzey siyasetçide görülen kendi görüşlerine fazlasıyla değer verme eğiliminin bir yansıması olarak görülebilir.

İsmail Cem genel siyasi hayatında çok fazla polemige girmeyen ve sakin bir siyasetçi profili çizmiştir. Bu onun barışçıl yapısı ile paralellik göstermektedir. Aynı zamanda risk almayan bir karaktere sahip olduğu ileri sürülebilir. Hatta bu karakteristik özelliğinin bir yansıması olarak

soyadını değiştirmesinin ardındaki anı gösterilebilir. Gazeteci Tufan Türeng'in (2007) aktarımına göre, dönemin ünlü gazetecilerinden Turhan Aytul tarafından gençlik yıllarında verilen bir nasihat üzerine soyadını değiştirmiştir. Abdi İpekçi ile İsmail Cem kuzendir. Turhan Aytul İsmail Cem'i, aynı soyada sahip olduğu Abdi İpekçi gibi büyük bir gazetecinin gölgesinde kalabileceği konusunda uyarmıştır. Soyadını değiştirmesinin kendisi açısından faydalı olacağını ifade etmiştir. Yazılarında İsmail Cem ismini kullanmasını tavsiye etmiştir. İsmail Cem de bu tavsiyeye uymuştur. Sonra bu isimle ünlenmiştir. Bu anıda görüldüğü gibi İsmail Cem risk almayan ve rasyonel karakteristik özellikleri ile ön plana çıkmaktadır.

İsmail Cem'in yenilikçi ve reformist bir karaktere de sahip olduğu siyasi hayatı incelendiğinde görülmektedir. Ercan Karakaş'ın (2016) aktarımıyla İsmail Cem, Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Aydın Güven Gürkan ile birlikte yenilikçi kanadını temsil etmektedir. Parti içinde "slogancı ve şabloncu düşüncelerden uzak bir anlayışı" savunmuştur. Geçmişin değil, geleceğin partisi olunmalı" düşüncesini öne sürmüştür. Aynı anlayışı Cumhuriyet Halk Partisi'ne katıldığı dönemde de savunmuştur. Bülent Ecevit'in daveti üzerine katıldığı Demokratik Sol Parti'de sol değerlere dayalı bir yenileşmenin tarafı olmuştur. Artık siyaseten zirveye tırmandığını hissettiği zaman ise Yeni Türkiye Partisini kurarak, kendi yenilikçi yolunu çizmeye karar vermiştir.

Sonuç olarak bu bölümde İsmail Cem'in kendi kitaplarından, tanıklıklardan ve söylemlerinden yola çıkarak; karakterine, kişiliğine ve devlet insanlığına yönelik veriler analiz yoluyla elde edilmiştir. Bu analiz doğrultusunda; İsmail Cem'in sakin, barışçıl, yenilikçi, risk almayan ve tedbirli bir kişiliğe sahip, entelektüel bir kişi, Batılı düşünce yapısına hâkim, başarılı bir ikili iletişimci, rasyonel ve faydacı bir karakterde olduğu ortaya koyulmuştur. Aynı zamanda çok kimlikli bir dış politika, İngiliz Okulu'na yakın bir uluslararası ilişkiler anlayışı olduğu fark edilmiştir. İsmail Cem'e ait bu özellikler, sonraki bölümlerde örnek olaylar üzerinden test edilecek ve dış politika kararlarını alırken nasıl etkili olduğu incelenecektir.

3. Türk-Yunan Diyaloğu ve Yumuşama Süreci

Çalışmanın bu bölümünde, 1997-2002 yılları arasında görev yapmış olan İsmail Cem'in, Dışişleri Bakanlığı süresince alınan dış politika kararlarını nasıl etkilediği Türk-Yunan İlişkileri üzerinden test edilecektir. Neo-klasik realizm uyarınca bireysel seviyede bir dış politika analizi yapılacaktır. Buna göre, dış politika çıktıları bağımlı değişkenler olarak kabul edilerek; bağımsız değişken olan sistemsal olayların ve ara değişken olan yerel dinamiklerin etkisiyle İsmail Cem'in algılarından imbiblenerek politika oluşturulma süreci incelenecektir. Bu denklem üzerinden dış politika analizi gerçekleştirilecektir.

Dünyada Soğuk Savaş'ın son erdiği dönem olan Sovyetler Birliği'nin dağılması süreciyle birlikte, Türk-Yunan İlişkilerinin seyri de değişmiştir. Aynı blokta bulunan iki ülke olan Türkiye ve

Yunanistan, NATO üyesi olmalarına rağmen Soğuk Savaş döneminde ağırlıklı olarak gergin ilişkiler silsilesine sahiptir. Bu gergin ilişkilerin en temelinde güvensizlik ve çözülememiş sorunlar yatmaktadır. En önemli sorunlar ise Kıbrıs Sorunu, Batı Trakya ve İstanbul'daki azınlıklar, Patrikhane ve Ege Denizi sorunlarıdır (Yılmaz, 2008). Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte küresel konjonktürün değişimine bağlı olarak, Türk-Yunan İlişkileri de etkilenmiştir. Dondurulmuş geleneksel sorunlardan bazıları tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Aynı zamanda ülkelerin uluslararası sistemdeki konumları güncellenmiş ve farklılaşmıştır. Türkiye'nin etki alanının Kafkaslar ve Orta Asya'ya doğru genişleme potansiyeli ortaya çıkmıştır. Körfez Krizi de Türkiye'nin uluslararası alandaki önemini kanıtlayan olaylardan olmuştur. Yunanistan'ın rekabet ilişkisi içinde gördüğü bir ülkenin stratejik kazanım elde etmesi, yine küresel yansımaların ilişkileri etkilemesine sebep olmuştur.

İnceleme tarihi olarak başlangıç noktamız olan 1997 yılında geldiğimizde, Madrid Deklarasyonu'ndan bahsedilmelidir. NATO Zirvesi esnasında Türkiye ile Yunanistan arasında altı maddelik ortak yayınlanan bu bildiriye; Yunanistan Ege Denizi'ndeki kara sularını tek taraflı olarak 12 mile çıkaramayacağını, Türkiye ise kuvvet kullanma tehdidini sürdürmeyeceğini taahhüt etmiştir. Ayrıca barış, güvenlik ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi, Ege Denizi kapsamındaki sorunların uluslararası hukuk uyarınca çözülmesi, kuvvet kullanımı ve tehdidinden kaçınılması konularında temmuz ayında mutabakata varılmıştır (Cem, 2004: 89). Belirtilmelidir ki; Madrid Deklarasyonu antlaşma değil, bir bildiridir. Yani bağlayıcılığı zayıftır. Ancak yine de sorunların konuşulması ve çözülmesi için, ülkelerin irade bildirmesi önemli bir aşamadır. Bildirinin NATO Genel Sekreteri Javier Solana himayesinde imzalanması (Bertrand, 2004), küresel anlamda Türk-Yunan İlişkilerinin nasıl olması beklendiğini noktasında önemli bir göstergedir. İsmail Cem'in göreve henüz geldiği bir dönemde böyle bir bildirinin imzalanması, bakanlık döneminin nasıl olacağını sinyallerini vermesi bakımından önemlidir. Bu adım İsmail Cem'in barışçıl kişilik ve dış politika anlayışı ile uyum göstermektedir. Ayrıca NATO himayesinde böyle bir bildiri imzalayarak, küresel sistemin görmek istediği gibi Türkiye'nin barıştan yana bir tutumu olduğunu göstermiş ve faydacı, aynı zamanda rasyonel yapısını ortaya koymuştur. Sorunlu ilişkiler silsilesini giderme konusundaki tavrı da yenilikçi yaklaşımını gözler önüne sermiştir. Bu sırada Türkiye'deki iç siyasetin de yeni bir yapılanma içinde olması, İsmail Cem'in adımlarını reformist bir çerçevede atabilmesine olanak tanımıştır. Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi'nin oluşturduğu, Mesut Yılmaz başkanlığındaki ANASOL-D olarak adlandırılan hükümet, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından 30 Haziran'da onaylanmıştır.

Yine 1997 yılında AB Komisyonu "Daha Güçlü ve Daha Geniş bir Birlik için Gündem 2000" adlı raporda, tam üyelik başvurusu yapan on Doğu ve Orta Avrupa ülkesi ile Güney Kıbrıs

Rum Kesimi'nin başvurularını değerlendirmiş ve durumları ile ilgili görüş bildirmiştir. Ancak Türkiye rapor dışında kalmıştır. İsmail Cem'in göreve yeni geldiği bir döneme tekabül eden bu durum daha sonra tersine dönmüştür. Aralık 1999'da Helsinki'de düzenlenen Avrupa Konseyi Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylık statüsü tanınmıştır. Sadece iki yıl gibi kısa bir sürede AB'nin tutumu değişmiştir. Bu durumun yaşanmasında Yunan-Türk İlişkilerinin etkisi oldukça büyüktür. Zira Yunanistan 1980 sonrasında ilk kez Türkiye konusunda olumlu bir tutum izleyerek, adaylık statüsünü desteklemiştir (Erdoğan et al., 2008). 1997'den 1999'da Türkiye'nin AB ilişkilerinin kuvvetlenmesi, Türk-Yunan İlişkilerinin gelişmesi için İsmail Cem'in izlediği politikalar ile paralellik göstermektedir. Türkiye'nin AB üyesi olması için Yunanistan ile iyi ilişkiler kurması gerektiğinin farkında olan İsmail Cem, faydacı ve rasyonel bir tutum izleyerek konuya bütünsel yaklaşmıştır. Aynı zamanda Batılı tarzda eğitim almış olması, AB içinde kuvvetli olan Batı Avrupa devletlerinin beklentisinin de farkında olmasını sağlamıştır.

1999 yılı Türk-Yunan İlişkileri açısından zirve dönem olarak kabul edilmektedir. Bunun nedenlerinden biri de terör örgütü PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra, Yunanistan'ın PKK'ya destek veren politikasını devlet nezdinde gözden geçirmesi olmuştur. Yunanistan, Türkiye'nin tepkisinden sonra PKK'ya olan desteğini büyük oranda çekmiştir. Ayrıca 1999 yılında iki ülkenin yakınlaşma mimarları olan İsmail Cem ve Yorgo Papandreu'nun bir dizi resmi temasta bulunması söz konusudur. Özellikle turizm, kültür, ticaret, çevre, düzensiz göç, uyuşturucu ticareti ve teröre karşı konularda iş birliği yapılmıştır (Heraclides, 2004). Bu temaslar ülkelerin ilişkilerini daha iyi bir noktaya getirmiştir. Cem Papandreu'nun önderliğinde gerçekleşen bu iş birlikleri uluslararası medyanın da ilgisini çekmiştir (Örmeci, 2011). Bu dönemde, Kosova'ya ortak insani yardım organizasyonları da düzenlenmiştir. Son olarak 17 Ağustos depremi sonrasında Yunanistan Türkiye'ye insani yardımda bulunmuş; ardından gerçekleşen 7 Eylül Atina depreminde Türkiye karşılık vermiştir (Kotzias, 2000). Bu deprem diplomasisi, ilişkilerin kuvvetini arttırmıştır (Siegl, 2002). 1999 yılında oluşan ilişkilerdeki yumuşak hava, Türk azınlığı da olumlu yönde etkilemiştir. Baskıcı politikaların bir nebze azaldığı bu dönemde, azınlığın kazandığı hakları sağlamlaştırdığı görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'den Yunanistan'a giden heyetlerin Batı Trakya'ya ziyaretlerine izin verilmiş ve Doğu Trakya ile Batı Trakya arasındaki yerel yönetimler arası iş birliği geliştirilmiştir. Aynı zamanda iki ülke arasındaki ticaretin artması sağlanmıştır (Çakır, 2018).

1999 yılında oluşan bu yumuşak havada nelerin konuşulduğu önemli olmakla birlikte, nelerin konuşulmadığı da önemlidir. Zira bu havayı devam ettirebilmek için Kıbrıs sorunu gündeme alınmamış ve soğuk tutulmaya özen gösterilen bir konu olmuştur (Cem, 2004: 139). GKRY'nin AB üyesi olması, bu durumunun önemli nedenlerinden biridir. Ancak temel nokta çözümsüz bir konunun gündeme getirilmesinin iki tarafa da fayda sağlamayacağı düşüncesidir. Bu düşüncüyü,

İsmail Cem'in AB ile Kıbrıs'ın karıştırılmaması gerektiğini belirttiği söyleminde de görmekteyiz (Cem, 1999). Bu yaklaşım tedbirli bir ilerleme ortamının İsmail Cem tarafından yaratılmaya çalışıldığını kanıtlamaktadır.

Milenyum öncesi uluslararası gelişmeler, Türk-Yunan İlişkilerinin seyrini ve İsmail Cem'in izlediği politikaları etkilemiştir. Özellikle AB'nin ekonomik bütünleşmesinin en önemli parçalarından biri olan Euro ortak para birimine geçilmesi; Türkiye'nin AB bütünleşmesinin içinde olma noktasındaki hızını arttırmıştır. Zira bütünleşme daha da kuvvetlendikten sonra bir siyasi-ekonomik birliğin üyesi olmaya çalışmak zorlaşacaktır. Türkiye'nin üyelik noktasında elini çabuk tutma ihtiyacı artmıştır. Bununla birlikte Avrupa'nın ortasında devam eden Kosova Savaşı'na NATO'nun müdahil olması bu dönemde gerçekleşmiştir. Türkiye tarihsel bağlarının olduğu bu bölgede gücünü gösterme şansını elde etmiştir.

1999 yılında, Türkiye'nin iç gelişmeleri de küresel arenada olduğu gibi hareketli bir seyir izlemiştir. 56. Hükümet Bülent Ecevit Başbakanlığında kurulmuş ve 20 yıl aradan sonra Ecevit tekrar başbakan olmuştur. Terör örgütü PKK'nın lideri Nairobi'de yakalanmış ve Türkiye'ye getirilmiştir. Ardından 17 Ağustos Marmara Depremi meydana gelmiş, büyük yaralar açmıştır. 1999 yılında, ekonomi kanadında ise olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Beş banka Bakanlar Kurulu tarafından Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilmiş ve IMF'den 4 milyar dolarlık borç alınmıştır.

Türk-Yunan İlişkilerinde 1999 yılında Türkiye'nin takip ettiği politikalar ve gerçekleşen olaylar incelendiğinde, küresel ve yerel gelişmelerin kesişiminde yer alan İsmail Cem'in etkisi görülebilir. Öncelikle terör örgütü PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması sonrasında Yunanistan'ın politika değişikliği değerlendirilirse; uluslararası arenada terör örgütüne destek veren bir ülke olmanın getireceği sıkıntılardan kaçma eğilimi fark edilmektedir. Türkiye bu duruma karşı gerekli diplomatik tepkileri göstermiştir. Bununla birlikte bu durumu hem uluslararası kamuoyu nezdinde hem de ikili ilişkiler bağlamında avantaja çevirme politikasını izlemiştir. İsmail Cem'in faydacı ve rasyonel yaklaşımı, Türkiye'nin faydasına bir politika izlemesini sağlamıştır. Yine izlenen politika barışçıl bir temelde seyrederek, İsmail Cem'in karakteri ile paralellik göstermiştir. Uluslararası alanda ve Türkiye'nin geniş bölgesindeki gelişmeler de bu politikanın izlenmesinde etkili olmuştur. Zira AB ülkelerinin ekonomik entegrasyonun en önemli parçalarından olan para birliğini sağlayarak Euro'ya geçmesi, Türkiye'nin elini çabuk tutmasını zaruri hale getirmiştir. Bir nevi "kaçmakta olan bir treni" (Cem, 2002) yakalama arzusu; AB önündeki en önemli engellerden olan Yunanistan ve Türkiye arasındaki problemleri acil çözülmesi gereken konular listesine eklemiştir.

Bu dönemdeki önemli gelişmelerden biri de Yorgo Papandreu'nun Yunanistan Dışişleri Bakanlığı görevine gelmesi olmuştur. İsmail Cem ile oldukça uyumlu ve iyi ikili ilişkileri, Türk-Yunan ilişkilerini de doğrudan etkilemiştir. İsmail Cem'in barışçıl karakteri, iletişim yeteneği ve entelektüel kişiliği, ikilinin dostluk ilişkilerinin gelişmesinde etkili olan unsurlardan olmuştur. Cem ile Papandreu'nun pozitif ilişkileri çok geniş alanlarda ikili iş birliklerinin gelişmesini sağlamıştır. Bu durumun uluslararası medyada büyük takdir kazanırken; Türk medyasında eleştirilere maruz kalmıştır. Türk medyasının temel eleştiri noktası ise, Yunanistan'ın PKK'ya vermiş olduğu destekten kaynaklanmıştır (Örmeci, 2011). Uluslararası sistem ve iç politika ikilemi arasında kalan İsmail Cem'in rasyonel ve yenilikçi yapısından kaynaklı yaptığı hesaplamalar; onu iç politikadaki seslere rağmen hareket etmeye itmiştir. Başbakan Bülent Ecevit ile bu konuda fikir ayrılığı yaşamamaları da daha rahat politika izlemesini sağlamıştır. Aynı zamanda, medya geçmişi yaptığı hesaplamalardaki değişkenlerin önceliğini belirlemede etkili olmuştur.

Karşılıklı ve uluslararası yardımlar da ikili ilişkileri güçlendirici etmenlerden olmuştur. Öncelikle Kosova Savaşı esnasında, iki NATO üyesi ülke olan Yunanistan ve Türkiye ortak yardımlarda bulunmuşlardır. Bu durum üyeler arası gerilimlerin olmasının istenmediği bir askeri Pakt 'ta oldukça olumlu karşılanmıştır. Aynı yıl iki ülkede meydana gelen depremler, karşılıklı yardımların yapıldığı bir barış ortamı yaratmıştır. İsmail Cem ve Yorgo Papandreu'nun yaratmış olduğu barışçıl ortam filizlerini bu olaylar sonrası da vermeye devam etmiştir. Yine Batı Trakya'da bulunan Türk azınlığın da bu barışçıl ortamdan faydalanması söz konusu olmuştur. Uzun süre sonra ilk kez bir hükümet temsilcisi Batı Trakya'daki Türk azınlığının temsilcileri ile Atina'da görüşme gerçekleştirmiştir (Cem, 2000b). İsmail Cem'in izlediği barışçıl politikaların meyvelerini verdiği durumlardan biri de bu olmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin ekonomik krizlerle boğuştuğu bir dönem olan 1999 yılında, Türkiye ile Yunanistan arasında ticari anlaşmalar yapılmıştır. Bu durum yine iç siyasetin etkisiyle dış siyasette uygun adım atıldığını göstermektedir.

2000 yılına gelindiğinde İsmail Cem ve Yorgo Papandreu, ABD merkezli bir düşünce kuruluşu olan East West Enstitüsü tarafından "Yılın Devlet İnsanı" ödülüne layık görülmüştür (Dündar, 2012). Geçmiş yıllardaki tüm diplomatik çabaların sonuç verdiğini gösteren bu ödül; aynı zamanda uluslararası kamuoyunun ikili ilişkileri takip ettiğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Sistemsel baskıların hangi yönde olduğunun görülmesi açısından da önemlidir. Zira hâlihazırda kaynaklı Balkanlar'da, ikinci bir çatışma ortamının doğması, uluslararası sistemin baskın güçleri tarafından en az istenecek durumlardan biridir.

2000 ve 2001 yılları 1999 yılının ilişkiler açısından devamı niteliğindedir. Türkiye ile Yunanistan arasında kültür, turizm ve çevre konularında anlaşmalar imzalanmıştır. Ayrıca iki ülke kara mayınlarının üretimini ve kullanımını yasaklayan bir anlaşma da imzalamıştır (Yılmaz, 2008).

2000 yılında ilişkilerde gelinen durumu İsmail Cem "kısa süre önce bu ortamın oluşacağı anlatılsa herkes hayal olduğu noktasında hemfikir olurdu" şeklinde özetler (Cem, 2000a).

2001 yılında Kıbrıs Sorunu, Yunan-Türk İlişkilerinin en temel sorunlu noktalarından birini teşkil etmeye devam ediyordu. İsmail Cem, GKRY'nin Kıbrıs'ta çözüm için bir anlaşma yapılmadan AB'ye üye olması durumunda gerekli önlemlerin alınacağını belirtmiştir. Diğer taraftan konuya verdiği önem itibarıyla bir kitap kaleme almış ve kamuoyunu da bilgilendirmeye devam etmiştir (Cem, 2004). İsmail Cem'in Kıbrıs Sorununu entelektüel bir bakış açısı ile ele alarak bir politika izlediği görülmektedir. Bununla birlikte, dünya konjonktüründe ve yerel konjonktürde meydana gelen değişimler, takip edilen politikaları etkilemiştir. ABD'de proaktif bir siyaset izleyen George W. Bush'un seçilmesi, 11 Eylül Saldırıların düzenlenmesi, Afganistan İşgali gibi küresel etkileri olan olaylar; Türkiye'de yaşanan büyük ekonomik kriz ilişkilerin seyrini dolaylı olarak etkilemiştir. Küresel siyaset yönünü sarsıcı olaylar sonrası terör tehlikesine çevirmiştir. Türkiye'deki ekonomik kriz de Türkiye'nin iç politikalara yoğunlaştığı bir döneme girmesine sebep olmuştur. Aslında Türk-Yunan İlişkileri iyi seyri küresel ve yerel olayların gölgesinde kalmıştır.

Türk-Yunan İlişkilerini değerlendirdiğimiz bu bölümde, İsmail Cem'in dış politikada karar alma süreçlerinde etkili olduğu görülmüştür. Yerel ve küresel baskıların ışığında incelendiğinde, dış politika analizi daha da anlam kazanmıştır. Sonuç olarak İsmail Cem'in Batılı düşünceye hâkim olması, barışçıl, entelektüel, rasyonel, faydacı, yenilikçi ve tedbirli yapısı, başarılı iletişim yeteneği Türk-Yunan İlişkilerinin seyrinde etkili olmuştur.

4. Türkiye-AB İlişkileri: Ciddi Adımların Atılıyor

Bu bölümde Türkiye-AB İlişkileri, İsmail Cem'in Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı 1997-2002 yılları arasındaki gelişmeler çerçevesinde ele alınacaktır. Dış politika konularında karar alıcı olarak İsmail Cem'in bu kararların alınmasını nasıl etkilediği incelenecektir. Bir önceki bölümde kullanılan neoklasik realist teorik çerçeve kapsamında; sistemsel olaylar, yerel dinamikler ve İsmail Cem'in algıları bağlamında bir dış politika analizi gerçekleştirilecektir. 1997-2002 yılları arası incelenmeden önce Türkiye-AB İlişkileri genel anlamda kısaca aktarılacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bugüne yüzünü Batıya dönmüş ve hedefini çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak olarak belirlemiştir. Bu sebeple Avrupa devletlerinin de içinde bulunduğu devletlerarası kuruluşların ve ittifakların üyesi olmuştur. Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü gibi kuruluşların bir parçası olması da dış politika hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Aynı doğrultuda, 1958 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) 1959 yılında üyelik başvurusunda bulunmuştur. Başvurunun yapılmasında, rakip görülen Yunanistan'ın AET başvurusu yapması ve Türkiye'nin Avrupa

bütünleşmesinin gerisinde kalmamak istemesi etkili olmuştur (Çayhan, 1997). İki ülkenin başvurusu arasındaki iki haftalık fark da bu görüşü doğrulamaktadır.

1963 yılı AET-Türkiye İlişkilerinde önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye'nin başvurusu bu yıl kabul edilerek, üyelik koşulları gerçekleştirilinceye dek geçerli olacak ortaklık anlaşması olan Ankara Anlaşması imzalanmıştır. 1970 yılında ise Katma Protokol imzalanmış ve Ankara Anlaşması ile öngörülen hazırlık dönemi sona ermiştir. Bu protokol ile geçiş dönemi koşulları belirlenmiştir. Gümrük Birliği önemli geçiş dönemi hazırlıklarından biri olarak karşımıza çıkmıştır ve 22 yılda yürürlüğe girmesi öngörülmüştür (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2019). 1970 ile 1980 yılları arasında gelgitli bir ilişki yumağı görülmektedir. Türkiye'de gerçekleşen 1980 Askeri Darbesi ile birlikte, süreç askıya alınmıştır. 1987 yılında ise AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunulmuştur (Bozkurt, 1992). AB-Türkiye İlişkilerinin 1990'lı yıllarda yoğunlaşmıştır. Öyle ki 1996 yılında AT ile Türkiye arasında Gümrük Birliği uygulanmaya başlamıştır. Türkiye, Gümrük Birliği'ne AB üyesi olmadığı halde giren tek ülkedir.

1997 yılında Avrupa Birliği'nin gelecek perspektifini yansıtan "Gündem 2000" raporu yayınlandığında, Türkiye aday ülkeler arasında sayılmamıştır. Türkiye bu rapora tepki göstererek; AB-Türkiye ilişkilerinin müktesebata uygun olmadığı belirtmiştir. Türkiye'nin AB'nin genişleme sürecine dâhil olduğunun resmi şekilde ilan edilmesi; bir katılma öncesi stratejisi belirlenmesi, diğer adaylarla eşit statüde Daimî Konferansa katılması gerektiği vurgulanmıştır. Yine aynı yılın aralık ayında gerçekleştirilen Lüksemburg Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında, Birliğin beşinci genişleme dalgasına dair kararlar alınmıştır. Ancak Türkiye yine aday ülkeler arasında anılmamıştır. Zirvede Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovenya ve GKRY ile üyelik görüşmelerinin başlatılacağı; Bulgaristan, Romanya, Letonya, Litvanya ve Slovakya ile bir süre sonra üyelik görüşmelerinin başlatılacağı kararı verilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin tam üyeliğe ehliyeti olduğu bir kere daha teyit edilmiş ve bir katılma stratejisinin belirlenmesi kararı alınmıştır. Ayrıca Yunanistan ile iyi ilişkilerin geliştirilmesi ve Kıbrıs Sorununa çözüm bulunması, ilişkilerin güçlendirilmesinin ön koşulu olarak sunulmuştur (Luxembourg Summit, 1997). Türkiye ise Lüksemburg Zirvesi'nden çıkan bu kararları yanlı olarak nitelendirmiş, ilişkilerin ahdi çerçevesinin dışına çıkan Kıbrıs Sorunu, Türk-Yunan İlişkileri ve insan hakları gibi Türkiye'nin iç meselesi olan konuları AB ile ele almayacağını belirtmiştir. Ayrıca 1998 yılında yapılacak Avrupa Konferansı'na Türkiye'nin katılmayacağını ve siyasi diyalogu askıya aldığını bildirmiştir (Avrupa Komisyonu, 1998). Gündem 2000 raporunda Türkiye'ye aday ülke olarak yer verilmemesine tepki gösterilmesi ve ardından Türkiye'nin taleplerinin sıralanması söz konusudur. Nitekim Türkiye'nin talepleri kısmi de olsa Lüksemburg Zirvesi'nde karşılanmıştır. Ancak Türkiye'nin Zirve sonrası temel olarak gösterdiği tepki; diğer adaylardan farklı olarak eşitsiz muamele görenek, başka siyasi konuların

önüne getirilmesi olmuştur. Bunun karşılığında siyasi ilişkileri askıya alarak tepkisini ortaya koymuştur. ANASOL-D Hükümetinin 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanarak göreve geldiği 1997’de, İsmail Cem’in henüz bakanlığa başladığı dönemde yaşanan gelişmelerde kademeli olarak etkinleştiği görülmektedir. Zira Türkiye’nin isteklerinin nispeten değerlendirilmesiyle sonuçlanan bir diplomasi yürütülmüş ve sorunlar diplomatik diyalogla çözülmeye çalışılmıştır. Burada İsmail Cem’in diplomasiyi önemli bir çözüm olarak görmesi gerçeği fark edilmektedir. Diyalog temelli barışçıl yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Ancak dış politika kararları alınırken diğer hükümet yetkililerinin de etkin olduğu düşünülürse, siyasi diyalogun askıya alınması İsmail Cem’in siyasi kişiliği ile doğrudan uyumlu görünmemektedir. Ayrıca daha sonraki yıllarda Türk-Yunan İlişkilerinin geliştirilmesi noktasında alacağı inisiyatifler, bu ilişkiler bütünü AB ilişkilerinden ayrı tutmadığını göstermektedir. Ancak Türkiye o dönemde yapmış olduğu açıklamalarda Yunan-Türk İlişkilerinin AB ile olarak sürece etkisi olmaması gerektiğini vurgulamıştır. İsmail Cem’in konuya rasyonel yaklaşımı Türk-Yunan İlişkilerinin AB-Türk İlişkilerinden ayırlamayacağını farkında olduğunu doğrulamaktadır. Ancak Kıbrıs Sorunu noktasında İsmail Cem’in tutumu bellidir. Zirve’nin ardından Türk Dışişleri Bakanlığı’nın yaptığı açıklamadaki içerik durumu ortaya koymaktadır. Zira açıklamanın içeriği tamamen Kıbrıs Sorunu ve Türkiye’nin uluslararası hukuka uygun olarak hareket ettiğini savlamaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1997). İsmail Cem’in Kıbrıs Sorunu konusunda Türkiye’nin haklılığını anlattığı kitabında ve gelişen Türk-Yunan İlişkilerinin en altın döneminde bile Kıbrıs Sorunu konusunda net bir çizgi çizmesi, bu konudaki tutumunu göstermektedir. Kıbrıs Sorununu tüm sorunlar halledildikten sonra ele alınması gerek bir konu olarak düşündüğü görülmektedir. İlişkilerdeki en pürüzlü konunun en son çözülmesinin faydalı olacağı şeklinde bir yaklaşımı vardır. 1997 yılındaki AB-Türkiye İlişkileri bağlamındaki gelişmelerde İsmail Cem’in yenilikçi yapısının kendini az da olsa göstermeye başladığı alınan kararlarda görülmektedir. Küresel ölçekte yaşanan gelişmelerin etkileri Türk Dış Politikasının bu dönemki politikalarını etkilemiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası ortaya çıkan yeni devletler, Avrupa Birliği’nin genişleme sürecine dâhil edilmiştir. AB’nin stratejik genişleme ihtiyacı, o dönemde bu ülkelerin Birliğe alınmasını yararlı kılıyordu. Türkiye’nin AB genişleme sürecinde geri planda kalmasının önemli nedenlerinden biri de Sovyet Birliği’nin dağılarak AB’nin kendisine entegre edebileceği ülkelerin ortaya çıkmasıdır.

Avrupa Birliği Türkiye’nin daha önce talep ettiği üzere “Türkiye için Avrupa Stratejisi” adlı katılma öncesi strateji belgesini 3 Mart 1998 tarihinde açıkladı. Türkiye haziranda gerçekleşen Cardiff Zirvesi’nde düzenli izleme raporunun hazırlanması ile ilgili memnuniyetini ifade etmiştir. Daha önce siyasi diyalogu askıya alan Türkiye, 22 Temmuz tarihinde “Türkiye ile AB Arasındaki İlişkilerin Geliştirilmesi için Strateji” adlı belgeyi Avrupa Komisyonuna sunarak ticari ve ekonomik

iş birliğini arttırmayı hedefleyen bir yol izlemiştir. Bu sayede siyasi ilişkilerde ortaya çıkan sorunlu havanın diğer alanları etkilemesinin önüne geçmeye çalışmıştır (Kabaalioglu, 1999:142). Aynı yılın kasım ayında Avrupa Komisyonu Türkiye'nin 1998 yılı İlerleme Raporunu yayımlamıştır. Yayımlanan rapor ilk ilerleme raporu olması açısından önemlidir. Bu durum Türkiye'nin izlediği dış politika sonucu ortaya çıkmıştır. 1997 yılında gerilen ikili ilişkiler ve Türkiye'nin takip ettiği politika sonucunda 1998'de düzelme emareleri göstermeye başlamıştır. Siyasi diyalogun askıya alınmasından sonra tam bir kopuş yaşanmaması adına AB tarafından atılan katılım öncesi strateji belgesi yayınlamış ve ardında Türkiye de ilişkilerin geliştirilmesi adına bir belge sunmuştur. Yani atılan karşılıklı adımlar söz konusudur. Tam bu noktada İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı döneminde izlediğini belirttiği politik tavrı olan "karşı taraftan gelecek her olumlu adıma, iki olumlu adımla cevap verme ilkesi" kendisini göstermektedir (Cem, 2004).

1999 yılı Türkiye-AB İlişkileri açısından önemli dönüm noktalarından biridir. Oldukça olumlu gelişmelerin yaşandığı bu yılın aralık ayında, Helsinki Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda Türkiye'nin adaylık statüsü tanındı. Diğer aday ülkelerle aynı statüde olduğu açık bir şekilde ifade edildi (Helsinki Summit, 1999). 1997'de göreve gelen İsmail Cem krizli bir dönemde devraldığı AB-Türkiye İlişkilerini, kısa süre içinde adaylık statüsünün tanınması noktasına kadar getirmiştir. Özellikle Türkiye'nin tam adaylık statüsü almasından sonra uluslararası basında büyük bir popülarite kazanan Cem, AB sürecinin mimarı olarak gösterilmiştir. Gerçekten de bu süreçte mekik diplomasi ile AB sürecini Türkiye adına olumlu yöne çevirmiştir. İsmail Cem Türkiye'nin AB üyesi olmasını çok istemek ve bunun için çabalamakla birlikte, AB'yi bir takıntı haline getirmeye her zaman karşı çıkmıştır. Önceki hükümetlerin Türkiye'yi AB içinde birinci sınıf bir üye ülke olarak konumlandırılmamasını ve ikinci sınıf ülke olarak düşünüp buna göre politika izlemelerini eleştirmiştir. İsmail Cem AB ülkelerinin Türkiye'ye karşı negatif yaklaşımlarının farkında olduğu için, buna uygun bir politika geliştirmiştir. Türkiye'nin adaylık statüsü tanınmadan önce; Kıbrıs Sorunu, insan hakları problemleri gibi konuları konuşmamaya özen göstermiştir (Dündar, 2012). Bu düşüncesini, İsmail Cem'in AB ile Kıbrıs'ın karıştırılmaması gerektiğini belirttiği söyleminde de görmekteyiz (Cem, 1999). Ayrıca Türkiye'nin üyelik başvurusunu çekmek gibi zaman zaman siyasi hamleler yapabileceği noktasında sinyaller vererek, AB ülkelerinin çekinmesini sağlamıştır. Lüksemburg Zirvesi'nden sonra İsmail kararlı duruşunun devam etmesi ve cesur basın açıklamaları, bu strateji ile Helsinki Zirvesi'ndeki başarıya kadar gelinmesini sağlamıştır. İsmail Cem'e göre bu sonuç kendine güvenin ve duruş sahibi olmanın bir eseridir. Aynı zamanda gerçekçi ve soğukkanlı bir maliyet hesabı ile dış politikaların yürütülmesi de etkili olmuştur (Dündar, 2012). Bu süreçte İsmail Cem'in Batılı düşünce tarzına hâkim olması sayesinde, yürüttüğü politikaların sınırlarını çizebilmesi söz konusudur. Verilecek reaksiyonlar, takip edilecek politikaların doğru diplomatik

dille ve rasyonalite ile birleşince ortaya çıkardığı verimli sonuçlar görülmektedir. Yeri geldiğinde faydacı bir tutum ile doğru politik hamlelerin yapılması Helsinki Zirvesi başarısına giden yol olmuştur. Ayrıca, İsmail Cem'in önceki hükümetlerin yürüttüğü dış politikalara yönelik eleştirileri de yenilikçi tavrını göstermektedir. İsmail Cem'in AB politikalarını büyük bir özgüvenle yürütmesinin sebeplerinden biri de dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in ona duyduğu güvendir. 1999 yılında Ecevit başbakanlığındaki Demokratik Sol Parti - Milliyetçi Hareket Partisi - Anavatan Partisi koalisyon hükümeti kurulmuş ve İsmail Cem yeni kabinede Dışişleri Bakanlığı görevine devam etmiştir. İstikrarlı bir dış politika stratejisi benimsenmesinin altında, İsmail Cem'in farklı hükümetlerde kesintisiz şekilde Dışişleri Bakanlığı görevini yerine getirmesi gerçeği bulunmaktadır.

2000 yılı AB-Türkiye İlişkileri açısından 1999 yılında olduğu hareketli bir yıl olmamıştır. Türkiye AB'nin tam üyelik koşullarını sağlamak için reformlara devam etmiştir. Bu yıl, "Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine hazırlanmasına yönelik yapılacak çalışmaların yönlendirilmesi, izlenmesi ve koordinasyonu ile üyelik sonrası çalışmaların koordinasyonunu sağlamak" için Başbakanlığa bağlı olarak çalışacak Avrupa Birliği Genel Sekreterliği kurulmuştur (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 2009). Bu kurumun Başbakanlığa bağlı olarak kurulması, Türkiye'nin AB üyeliğini konusundaki istekliliğini ortaya koymaktadır.

2001 yılı hem Türkiye hem de dünya adına krizli ve zorlu bir yıl olmuştur. Günümüze kadar etkileri süren olaylar ve krizler yaşanmıştır. Bu nedenle AB-Türkiye arası ilişkilerde çok yoğun gelişmeler yaşanmamıştır. Türkiye AB reformlarına devam etmiştir. Bu reformlar bağlamında çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları haricinde ölüm cezasını kaldırdı (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 2001). Bu durum kamuoyunda çok büyük tartışmalara yol açtı. Karşıt kampanyalar özellikle terör örgütü lideri Abdullah Öcalan üzerinden yürütüldü. Bu nedenle ilk aşamada bazı suç haricinde kaldırıldı. Bu Türkiye ciddi bir ekonomik kriz yaşamıştır. Özellikle banka sistemlerinin kırılganlığı ve kötü kamu maliyesi politikaları sebebiyle yaşanan bu kriz, Türkiye'nin iç işlerine yoğunlaşmasına sebep olmuştur. IMF ile stand-by anlaşması yapılmıştır. Aynı yıl dünyada 11 Eylül Saldırıları olarak adlandırılan, New York'ta El Kaide terör örgütü tarafından İkiz Kulelere yönelik saldırı düzenlenmiştir. ABD'nin dış dünyaya yönelik doktrini değişmiş ve dünyanın geri kalanını etkileyecek gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Krizli bir yılın devam eden etkilerine rağmen, Türkiye 2002 yılında AB reformlarına devam etmiştir. Bunu gözlemleyen Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini yerine getirmek için büyük adımlar attığını belirtmiştir. Bu ilerleme sayesinde katılım müzakerelerinin açılmasının mümkün kılındığı vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2002: 122). Bu olumlu gelişmelerle birlikte İsmail Cem, Türkiye'nin AB üyeliğinin dünyadaki gelişmeler ışığında değerlendirildiğinde çok gerçekçi olmadığını ileri sürmüştür. Zira Avrupa'daki İslam karşıtlığı artmış

ve Türkiye'nin üyeliği için referandum yapılması durumunda aleyhte sonuç çıkacağını düşünmüştür. Aynı zamanda Türk kamuoyunun da AB'ye şüpheci yaklaşımı söz konusudur. Tüm bunlara rağmen İsmail Cem'e göre, AB'ye tam üyelik mümkün olmasa bile Türkiye AB standartlarını yakalamak için bu yolu yürümeye devam etmelidir (Dündar, 2012). İsmail Cem'in genel siyaseti okuma kuvveti burada kendisini göstermektedir. Ancak dünyadaki ve ülkedeki olumsuz hava onun Türkiye'nin AB hedefinden vazgeçmeye itmemiştir. AB üyeliğini ülkenin belirli standartları yakalaması için bir fırsat olarak görmektedir. Bu hedefin kendisi ile değil, yaratacağı sonuçları ile ilgilenmektedir. Yani faydacı ve rasyonel tutumu burada da karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak 1997-2002 yılları arasındaki AB-Türkiye ilişkileri incelendiğinde, önemli gelişmeler kaydedildiği görülmektedir. İsmail Cem'in bu süreçte dış politikaların şekillenmesine verdiği katkılar ve bu katkılardaki etkisi kişisel özellikleri, dönemin iç siyaseti ve küresel arenada meydana gelen gelişmeler ışığında değerlendirilmiştir. AB-Türkiye ilişkileri bağlamında özellikle 1998'den başlayarak 2001 yılına kadar geçen sürede İsmail Cem'in dış politika kararlarına etkisi çok net görülmektedir.

Sonuç

1997 ve 2002 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yapmış İsmail Cem'in, görev yaptığı süreçte alınan dış politika kararlarına olan etkisinin incelendiği bu çalışmada; bireysel seviyede dış politika analizi yapılmıştır. Çalışmanın daha tutarlı ve anlamlı sonuçlar ortaya koyabilmesi için neoklasik realizm teorik çerçevesi kullanılmıştır. Dış politika kararlarında İsmail Cem'in kişiliği ve devlet insanlığının etkileri Türk-Yunan ilişkileri ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri bağlamında test edilmiştir. Araştırma sorusu olan: "Neo-klasik realizm teorik çerçevesinde incelendiğinde, İsmail Cem Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı sürede Türk Dış Politikasını Türk-Yunan diyalogu ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri bağlamında bir devlet adamının karakterinin etkisiyle nasıl şekillendirmiştir?" sorusu çalışmada cevaplandırılmıştır. Ancak bu cevaplar test edilen iki farklı olay üzerinden ayrı ayrı sunulmuştur.

İsmail Cem Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Türk-Yunan ilişkileri bağlamında en etkili Dışişleri Bakanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Göreve geldiği yıl olan 1997'den sonra ilişkiler üzerinde etkinliği ciddi derecede görülmektedir. 1999 yılında zirveye çıkan ikili ilişkiler, 2001 yılına kadar benzer düzeyde devam etmiştir. Görev başlangıç yılında oturtmaya çalıştığı yeni anlayışın zorluklarını yaşamış; 2001 Türkiye ekonomik krizi ile başlayan ve 2002 seçim dönemine kadar süren dönemde politik karar alma süreçlerinde daha az etkili olduğu görülmüştür. Genel karakteristik özelliklerinin ve devlet insanı olarak duruşunun siyasi karar alma süreçlerindeki etkisi Türk-Yunan ilişkilerinde kendisini göstermektedir. Özellikle barışçıl yapısının dış politikaya yansması, takip ettiği politikanın aslında faydacı ve rasyonel bir altyapıya sahip olması yenilikçi politikasının en temel

özelliklerini yansıtmaktadır. Özellikle ikili ilişkilerdeki sorunlu konulardan uzak durmaya çalışarak belirli konularda tedbirli bir yaklaşım da sergilemiştir. Türk-Yunan İlişkilerinde İsmail Cem'in başarılı iletişim yeteneği de döneme damga vuran özelliklerinden olmuştur.

Türkiye-AB ilişkilerine geldiğimizde İsmail Cem'in göreve geldiği yıl olan 1997'de çok fazla etkinlik gösteremediğini görüyoruz. Ancak 1998'den itibaren çok daha belirgin bir şekilde siyasi karar alma süreçlerinde etkili olduğu fark edilmektedir. Özellikle 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke olarak tanınma süreci, görevdeki ikinci yılında çok hızlı etkinlik gösterdiğini kanıtlamaktadır. İsmail Cem'in AB-Türkiye ilişkilerindeki etkinliği 2001 ekonomik krizi ile birlikte düşüşe geçmiştir. Bu durum ülkenin genel durumu ile ilişkili olmakla birlikte, ülkenin farklı krizlerle mücadelesinden kaynaklanmaktadır. AB-Türkiye ilişkileri bağlamında değerlendirme yapıldığında, İsmail Cem'in takip ettiği politikaların yenilikçi ve cesur bir yapıya sahip olduğu tespit edilmektedir. Kararlı ve sabırlı bir tavırla yürüttüğü ilişkilerin meyvesini kendi görev yaptığı sürede aldığını görmekteyiz.

Test edilen iki olay üzerinden toptan bir değerlendirme yapıldığında, İsmail Cem'in Türk-Yunan ilişkilerini doğrudan ifade etmese de AB-Türkiye ilişkilerinin bir parçası olarak gördüğünü ifade edebiliriz. Hatta Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesi ve diyalogun artması için gösterdiği çabanın aslında, Türkiye'nin AB üyeliği için bir atlama tahtası olarak gördüğü fark edilmektedir. Bu sebeple, göreve geldiği ilk günden itibaren Yunan-Türk ilişkilerine yoğunlaşması, bu diyalogu AB tam üyeliğine ulaşmak için bir bileşen olarak görmesinden kaynaklıdır. Nitekim 1999 yılında hem Türk-Yunan ilişkilerinin hem de AB-Türkiye ilişkilerinin altın dönemi olması tesadüf değildir. Özellikle bu yıldan sonra Ege ve Kıbrıs Sorunlarının ele alınma zorunluluğunun ortaya çıkması, AB hedefine daha çok yönelmesine neden olmuştur. Zira pürüzlü konuların en başında gelen Kıbrıs konusundaki milli hipotezden ödün vermeden sonuca ulaşma politikası izlemesi; yararçı ve rasyonel yaklaşımının bir parçasıdır. Ancak görevinin son yıllarında ortaya çıkan küresel ve yerel sorunlar, İsmail Cem'in ve hükümetin önceliklerini değiştirmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle 11 Eylül Saldırıları ve Türkiye'deki ekonomik krizin yarattığı ortam, puslu bir havanın oluşmasına sebep olmuştur.

Çalışmanın literatüre en önemli katkısı, İsmail Cem'in Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı dönemin bireysel analiz seviyesinde incelenmesi olmuştur. Ayrıca dönem neoklasik realist teorik çerçevesinde incelenerek, iç ve dış gelişmeler bağlamında incelenmiştir. İsmail Cem gibi önemli bir devlet insanının siyasi karar alma süreçlerine etkide bulunan algılarının, bağımsız değişkenler ve ara değişkenler vasıtasıyla dış politika çıktılarına dönüştürülmesi süreci ele alınmıştır. Bu sayede farklı karar alıcıların incelenmesi için neoklasik realist yaklaşımda bireysel dış politika analizi şablonu oluşturulmuştur.

Kaynakça

- Alioğlu, Ç., G. (2018). “Bir ‘Avrupa’ Azınlığı Olarak Batı Trakya Türkleri”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 149-168.
- Asilyazıcı, H. (2019). “Türk basınından izlenimler: İsmail Cem İpekçi (1940-2007)”, *Aydınlık*, <https://www.aydinlik.com.tr/turk-basinindan-izlenimler-ismail-cem-ipekci-1940-2007-hayati-asilyazici-kose-yazilari-ocak-2019> (Ziyaret tarihi: 23.04.2020).
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (2009). Resmî Gazete, 27283. Sayı, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090709-1.htm> (Ziyaret tarihi: 05.05.2020).
- Avrupa Komisyonu (1998). “Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon’un Düzenli Raporu”, Ankara, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlirlemeRaporlari/Turkiye_Ilirleme_Rap_1998.pdf (Ziyaret tarihi: 06.05.2020).
- Avrupa Komisyonu (2002). “Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu”, Ankara, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlirlemeRaporlari/Turkiye_Ilirleme_Rap_2002.pdf (Ziyaret tarihi: 05.05.2020).
- Ayoob, M. (1998). “Subaltern Realism: International Relations Theory Meets the Third World,” içinde Stephanie G. Neuman, ed., *International Relations Theory and the Third World*, New York: St. Martin’s Press, 31–54.
- Bertrand, G. (2004). “L’européanisation du conflit helléno-turc”, *Les Champs de Mars*, 16(2), 115-131.
- Bozkurt, V. (1992): *Türkiye ve Avrupa Topluluğu*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Cem, İ. (1999). “Dışişleri Bakanı Cem, AB ile Kıbrıs’ın Karıştırılmaması Gerektiğini Söyledi”, *Cumhuriyet*, 14 Aralık.
- _____, (2000a). Mülakatı yapan: Micahel Howard. Odyssey, Aktaran: Koukoudakis, G. (2015): “Explaining the Endurance of Greek-Turkish Rapprochement Process”, *Uluslararası İlişkiler*, 11 (44), 81-100.
- _____, (2000b). “Atina’da 5 anlaşma”, *Türkiye Gazetesi*, 5 Şubat.
- _____, (2001). *Turkey in the New Century*, Mersin: Rüstem Kitabevi.
- _____, (2002). “The EU Train Cannot Be Missed”, *Middle East Quarterly*, Winter, 67-70.
- _____, (2004). *Türkiye, Avrupa, Avrasya Birinci cilt: Strateji Yunanistan Kıbrıs*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- _____, (2005). *Avrupa’nın “Birliği” ve Türkiye*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çayhan, E. (1997): *Dünden Bugüne Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, İstanbul: Boyut Yayınevi.
- Dündar, C. (2012). *Ben Böyle Veda Etmeliyim: İsmail Cem Anlatıyor*, İstanbul: Can Sanat Yayınları.

- Dyson, S. B. (2009). *The Blair Identity Leadership and Foreign Policy*, Manchester: Manchester University Press, 10.
- Erdoğan, M. M., Bağcı H., Kundakçı S. F. (2008). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanaklarında Türk-Yunan İlişkileri ve 'Avrupalaşma': 1994-2006*, Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Helsinki Summit (1999). "Presidency Conclusions", https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4C.htm (Ziyaret tarihi: 07.05.2020).
- Heraclides, A. (2004). "The Greek-Turkish Conflict: Towards Resolution and Reconciliation", içinde Aydın M. and Ifantis K., eds. *Turkish-Greek Relations The Security Dilemma In The Aegean*, London: Routledge.
- Hermann, C. F. (1972). "Policy Classification: A Key to the Comparative Study of Foreign Policy", içinde Rosenau J. N., Davies V., East M. A., eds. *The Analysis of International Politics*, New York: Free Press, 72.
- Holsti, K. J. (1974): *International Politics A Framework for Analysis*, London: Prentice-Hall, 17.
- Kabaalioglu, H. (1999). "Turkey and the European Union-Converging or Drifting Apart?", *Marmara Journal of European Studies*, 7(1-2), 109-165.
- Karakaş, E. (2016). "İsmail Cem: Türkiye'nin ve solun önemli değeri", *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/ismail-cem-turkiye-nin-ve-solun-onemli-degeri-2183812> (Ziyaret tarihi: 23.04.2020).
- Kotzias, K. (2000). "Greek-Turkish Relations", *Contemporary Review*, 85 (1), 62-74.
- Levy, J. S. "Domestic Politics and War", *Journal of Interdisciplinary History*, 18 (4), 653.
- Lobell, S. E., Ripsman, N. M. and Taliaferro, J. W. (2009): "Introduction: Neoclassical realism, the state", içinde Lobell, S. E., Ripsman, N. M. and Taliaferro, J. W. eds. *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1-41.
- Lobell, S. E., (2009). "Threat assessment, the state, and foreign policy: a neoclassical realist model", içinde Lobell, S. E., Ripsman, N. M. and Taliaferro, J. W. eds. *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge: Cambridge University Press, 12-74.
- Luxembourg Summit (1997). "Presidency Conclusions", https://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm (Ziyaret tarihi: 06.05.2020).
- Örmeci, O. (2011). "İsmail Cem's Foreign Policy (1997-2002)", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 223-245.
- _____, (2011b). Ismail Cem's Views On Kemalism, *Journal of Arts and Humanities (JAH)*, 1 (1), 33-40.

- Ripsman, N. M. (2009). "Neoclassical realism and domestic interest groups", içinde S. E. Lobell, N. M. Ripsman, J. W. Taliaferro eds. *Neoclassical realism, the state, and foreign policy*, Cambridge: Cambridge University Press, 170-193.
- Rose, G. (1998): "Neoclassical realism and theories of foreign policy", *World Politics*, 51 (1), 146.
- Schweller, R. (2003). "The Progressiveness of Neoclassical Realism", içinde Elman, C. and Elman, M. F. eds. *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, Massachusetts: M.I.T Press.
- _____, (2004). "Unanswered Threats A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, 29 (2), 159-201.
- Siegl, E. (2002). "Greek-Turkish relations- continuity or change?" *Perspectives: Central European Review of International Affairs*, 18, 40-52.
- Singer, D. J. (1961). "The Level of Analysis Problem in International Relations", *World Politics*, 14 (1).
- Sönmezoglu, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 78.
- Taliaferro, J. W. (2006). "Neoclassical Realism: Psychology of Great Power Intervention," içinde Jennifer Sterling-Folker, ed., *Making Sense of International Relations Theory*, Boulder, CO: Lynne Rienner, 38–53.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2019). *Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi*, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (Ziyaret tarihi: 04.05.2019).
- T. C. Dışişleri Bakanlığı (2020). "Sayın İsmail Cem'in Özgeçmişi", http://www.mfa.gov.tr/sayin-ismail-cem_in-ozgecmisi_.tr.mfa (Ziyaret tarihi: 23.04.2020).
- Tuğtan, M. A. (2016). "Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu", *Uluslararası İlişkiler*, 13 (49), 2016, 3-24.
- Türenç, T. (2007). "Cem İpekçi'nin adını kim 'İsmail Cem' yaptı", *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/cem-ipekci-nin-adini-kim-ismail-cem-yapti-5841103> (Ziyaret tarihi: 23.04.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun (2001). Resmî Gazete, 24556. Sayı, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm> (Ziyaret tarihi: 05.05.2020).
- Van D., T. (2000). Opinions and Idologies in The Press. A. Bell & P. Garrett eds., *Approaches to Media Discourse* Massachusetts: Blackwell, 21-63.
- _____, (2003): Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım. B. Çoban & Z. Özarıslan eds., *Söylem ve İdeoloji*, İstanbul: Su, 13-112.

-
- Wieklawski, J. (2017). "Neoclassical Realism and The Crisis Of The Realist Paradigm In Contemporary International Relations", *Mysl Ekonomiczna i Polityczna*, 2 (57), 192-219.
- Yılmaz, M. E. (2008). "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Yunan İlişkileri ve Ege Sorunu", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 27-44.
- Zakaria, F. (1998). *From wealth to power: the unusual origins of Americas world role*. Princeton: Princeton University Press.